

BARANYAINÉ BÓNIS ÉVA

JELENTÉS
A FŐVÁROSI RÉGÉSZETI INTÉZET
1946—47. ÉVI
GELLÉRTHEGYI ÁSATÁSAIRÓL.

A Gellérthegy mint régészeti lelőhely már 1904 óta ismert.¹ 1935-ben fordult fokozottabb figyelem a Gellérthegy felé, mikor a régi Tabán lebontásakor felszínre került a többévezredes tabáni lakótelep. Az ásatás vezetője, Nagy Lajos a Gellérthegy északi lejtőjét kutatóárokokkal átvizsgálta, de ott településnyomot nem talált.² Átmenve a hegy déli lejtőjére, megtalálta a keltakori erődítmény falának egyes részeit s a Tabánban leltekhez hasonló cseréptöredékeket. Le is szögezte ásatási jelentésében, hogy: »A tabáni ásatás nem is volna teljes, ha rövidesen nem követné a Gellérthegy déli részének a felkutatása«.

Az 1935. évi kutatást követték az Intézet próbaásatásai 1939 telén. Ekkor már raktárvermek és edényégetőkemencék kerültek elő a hegy déli lejtőjén,³ amelyek már az eraviszkusok falujához tartoztak. Az eraviszkus »oppidum« Rezeda-u. 12. sz. háztelek környékén feltételezett⁴ központjának felkutatása volt az 1941. évi ásatás célja, ekkor Nagy Tibor több lakóhely padlóját és raktárvermeit találta meg.⁵ Ezek az eddig feltárt település kiterjedését mutatták meg, nyugati irányban.

A legújabb ásatást 1946 július 31-én kezdte el Nagy Lajos a Gellért-szálló fölötti hegyoldalon a játszótérek és a Citadella közötti területen (1. kép). Közbejött halálos kimenetelű betegsége alatt is távolról irányította a kutatásokat, amiért külön hálával adózunk emlékének. 1947 őszén elsősorban a 16. sz. legjellegzetesebb lakóhely teljes feltárásáért és tisztázásáért folytattuk az ásatást.

Az új kutatások meghozták a megelőző próbaásatások alapján várt eredményt, feltárták a késő vaskorban a hegyen élt kelta-illir eraviszkus törzs telepének egy igen sűrűn lakott részét. Az ásatások fényt vetettek az eraviszkusok előtti telepések hagyatékára is.⁶ Az új lakók fejlettebb technikai ismeretekkel rendelkezve, a régi kereteket kibővítették és virágzó gazdasági és ipari életet teremtettek.

Az ősi települések vizsgálatánál figyelemreméltóak az ásatások területének geológiai viszonyai. A Gellérthegy tömbje felső triász kori, ú. n. földolomit.⁷ Ez fedetlenül mutatkozik a Citadella környékén és a Duna felőli meredek falon. Ásatási mezőnyünk felső része arra a területre esik, ahol a dolomiton mészkőlerakódások vannak (nummilinás mészkő). A mészkőben levő természetes üregek s a könnyen faragható kőanyag elősegítették a települést. A feltárt telep alsó része a hegy középső magasságát borító ú. n. budai márgába van vágva. A hegy déli lábát kiscelli agyag borítja, melynek jelenléte a hegyen a virágzó őskori edénműveltség szempontjából méltó említésre.

¹ Nagy L., Tabán a régészeti ásatások világában. Tanulmányok Budapest múltjából IV. 21. 1. (továbbiakban

Nagy L., Tabán ...)

² Nagy L., Tabán ... 19. 1.

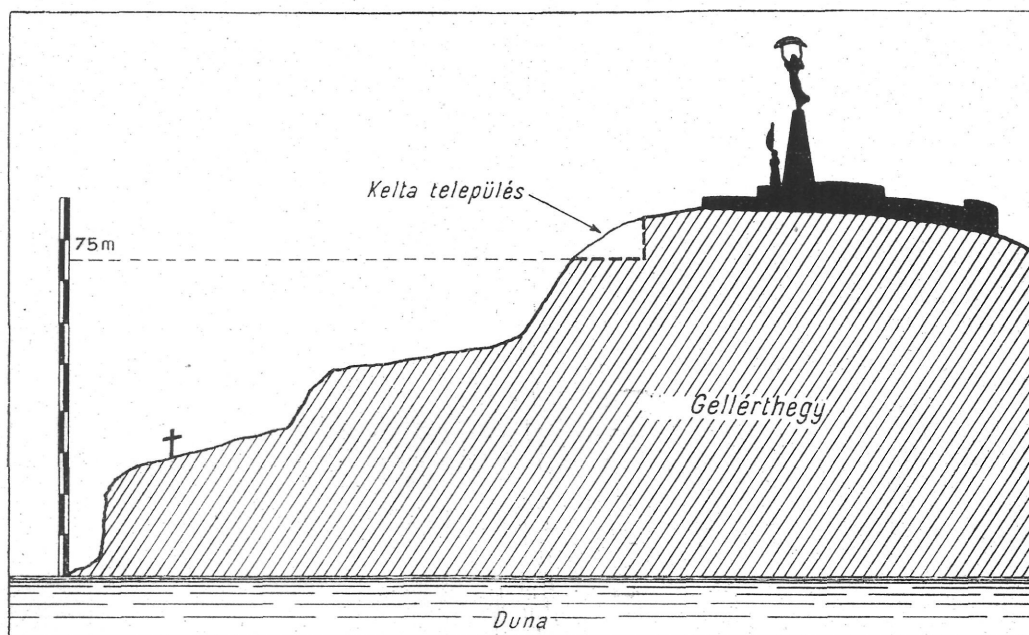
³ Nagy L., Budapest Története I. 239. 1.

⁴ Nagy L., Budapest Története I. u. o.

⁵ Nagy T., A Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet jelentése az 1938—1942. évek között végzett kutatásairól. Budapest Régiségei XIII., 367. 1.

⁶ A telep régebbi lakóit a leletek kiértékelésénél fogjuk tárgyalni.

⁷ Horusitzky Henrik: Budapest jobbparti részének hidrológiája. Hidrológiai Közlemény, XVIII., 1938. 217. s. köv. 1. és térképmelléklet.

1. kép. — Az ősi település helye a Duna szintjéhez viszonyítva (Seitl Kornél rajza).

Az 1946. és 47. évi ásátások folyamán sok nehézséget okozott az a számtalan pusztító tényező, mely a régi települések nyomait elrombolta. Elsősorban az ősi röghegység természetes pusztulása, ezenkívül a török időkben és a XVIII. században a hegyen levő szőlőültetvények földmunkálatai,⁸ az elnyomás ideje alatt épített Citadella fennsíkjának egyengető munkái, a hegyoldal civilizálása, utak, csatornák, villanyvezetékek leásása, az 1935—39-ig tartó kertészeti talajegyengetés. Legtöbbet pusztított az 1944—45. évi háború. Lövészárkok, ütegállások és bombatölcsérek helyén szétmállott az ősi kultúrhatárok.

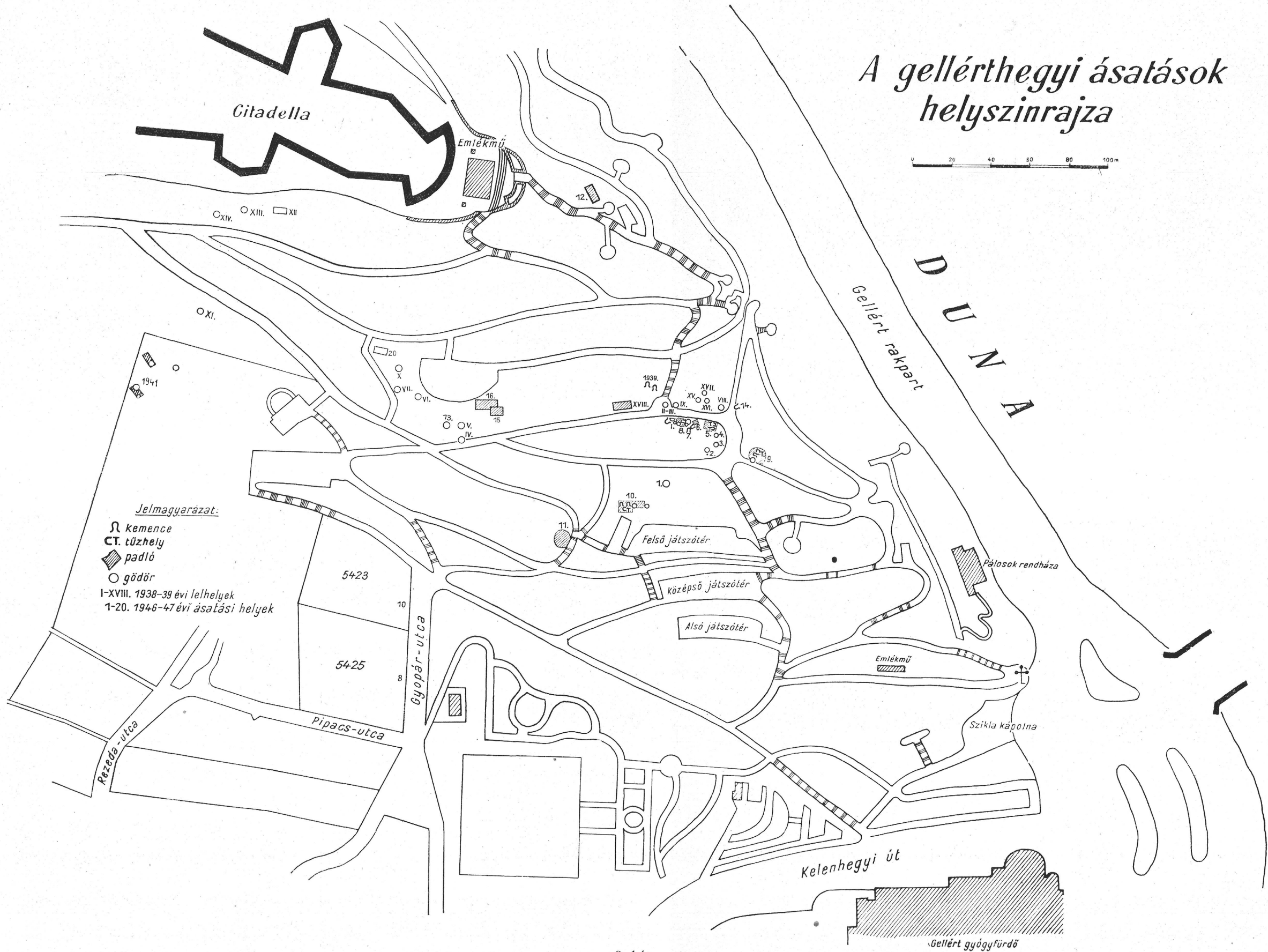
Így ásatási munkánkban csak foltokban kaptuk meg az útbaigazítást az itt élt ősnépek életviszonyaira vonatkozóan. A legnagyobb nehézséget mégis az okozta, hogy a különböző korok őslakói házaikat belevágták az előző korok lakóhelyeibe. A helyoldalon terraszszerűen építkeztek egymás fölé, így gyakran egy régebbi település hagyatéka magasabb rétegben kerül elő, mint a korban utána következőé.

Az 1946. évi ásátás folyamán 72 kisebb-nagyobb kutatóárokkal kutattuk át a játszótérek és az akkor épülő Szabadság-szobor közötti területet (1. kép). Ebből a sok kutatóárból többnyire szórványos cserép vagy patics került elő, de számításba jövő lelet csak 16 kutatóhelyen volt (2. kép). Alábbiakban e lelőhelyek ismertetését adjuk. Az átszámozásból eredő tévedések elkerülésére a feltárásoknál használt sorszámozást tartottuk meg később is, tekintet nélkül arra, hogy csak egy gödörről vagy lakóházzal van e szó.

1. sz. hely. Kerek személgödör alsó része. (Átm.: 180 cm, mélység: 150 cm). Tartalma vegyes keltakori hulladékanyag, az edénycserepek közt egy rozettás, benyomottdíszű töredék, díszített hálónéhezék, továbbá állati csontok.

⁸ Dvihally Anna Mária. A budai szőlőművelés története. 1932. 23. 1., 36. 1. és térkép (120 l.).

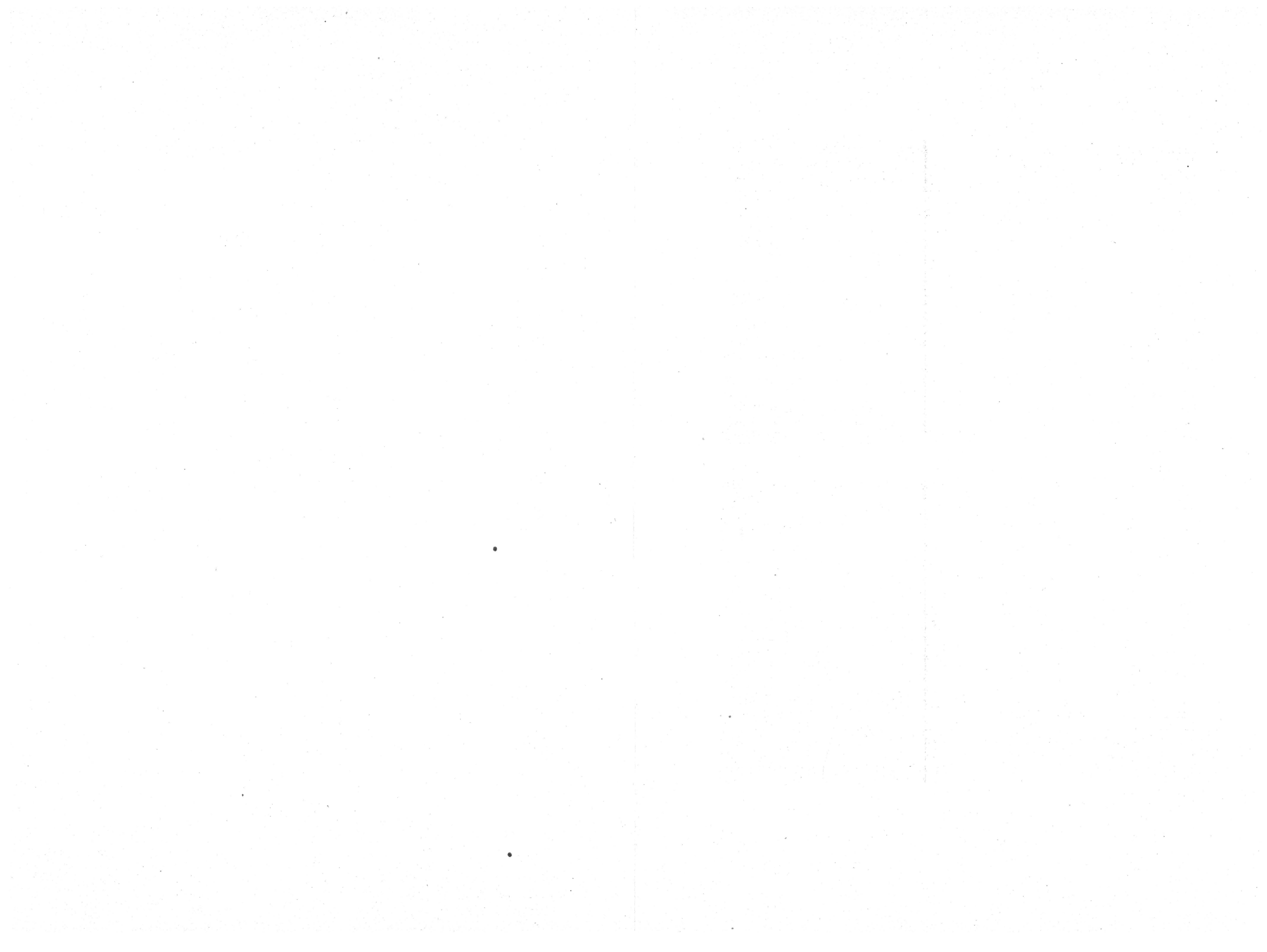
A gellérthegyi ásatások helyszínrajza

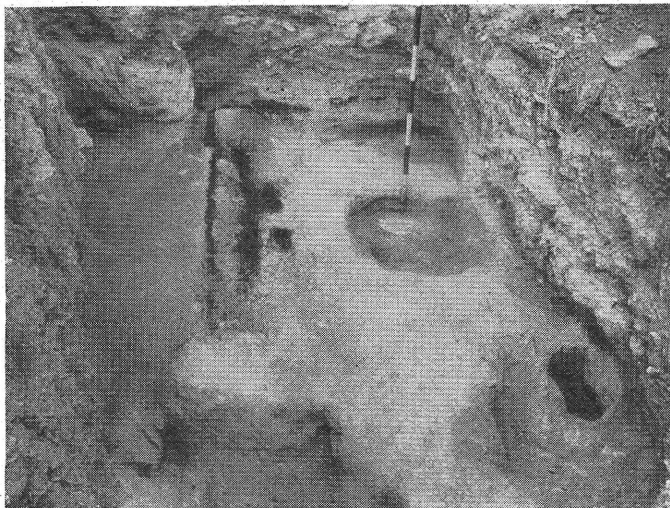

Jelmagyarázat:
 Ω kemence
 CT. tüzhely
 ▨ padló
 ○ gödör
 I-XVIII. 1938-39 évi lelőhelyek
 1-20. 1946-47 évi ásatási helyek

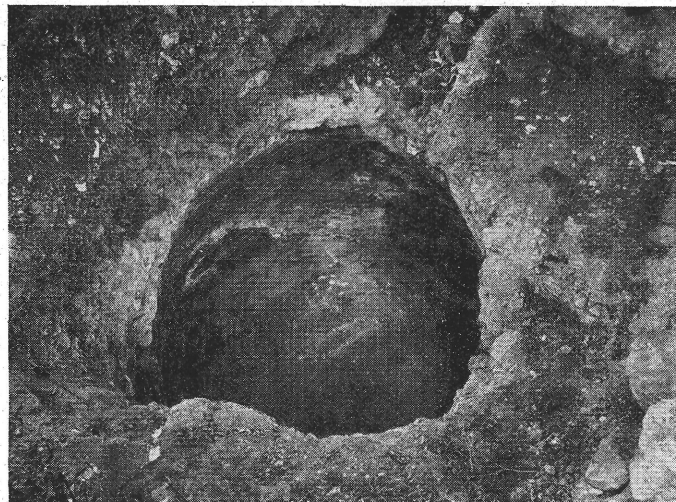
2. kép.

A Gellérthegy déli lejtőjén folytatott ásatások lelőhelyei. (Helyszínrajzot készítette Seidl Kornél)

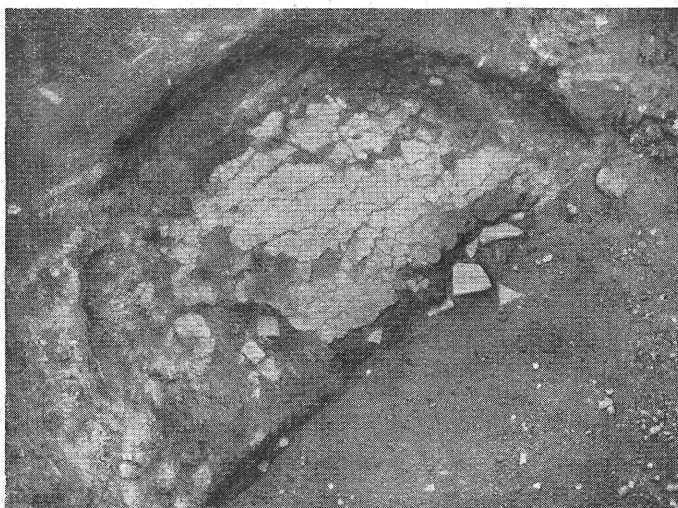

3. kép. — Az 5. sz. lakóház maradványai

5. kép. — A 2. sz. gödör

4. kép. — A 7. sz. kemence alja

6. kép. — A 9. sz. lakóhely maradványai a kemencével és tűzhellyel

2. sz. hely. Méhkasalakú raktárgödör, kitapasztva és erősen kiégve (5. kép). (Átm.: 2 m, legnagyobb mélység: 180 cm.) Tartalma: kelta cserepek, bütykös, durva edénytöredékek (19. kép), állati csontok, fonott drót gyermekgyűrű bronzból. Az eredetileg raktáruól szolgáló gödröt később hulladékveremnek használhatták.

3. sz. hely. Ovális alakú hulladékgyödör (legnagyobb átm.: 160 cm, mélysége 147 cm). Laza, hamus, porhanyós földjéből bronzkori cserepek kerültek elő.

4. sz. hely. Két tűzhely egymásfölött, egy sárga agyagréteggel elválasztva (a kettő mélysége együtt 190 cm, átégett rész átm. 120 cm). Mindkettőből kelta cserepek kerültek elő.

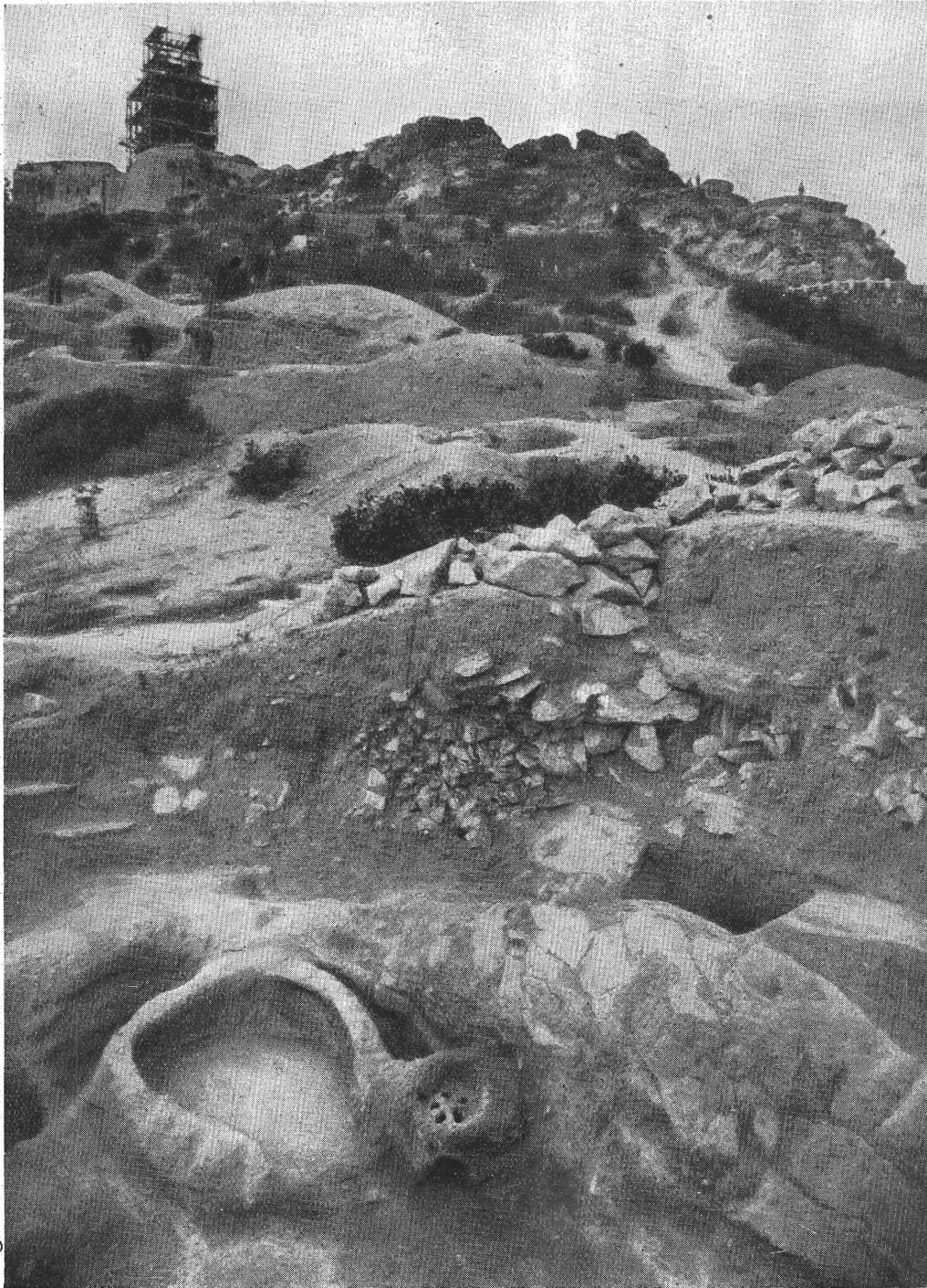
5. sz. hely. Lakóház. Téglalapalakú (3 m hosszú, 2 m széles), döngölt agyagpadlójú ház, melynek fagerendákból készült vázát elüszkösödve megtaláltuk a padlón (3. kép). A ház déli oldalán levő bejáratnál két gerendalyukat találtunk. A gerendákat ékalakú kövekkel póckölték ki, előttük a padló még folytatódott egy darabon s itt tüzelőhely nyomai mutatkoztak. Leletek: Kelta edénycserepek, legnagyobbbrészük nagyméretű edényből való, számos táltöredék, egy fenőkő töredéke, egy vaskés foka csontnyélben, egy bronzkarperec töredéke és égett csontok. A cserepekből négy edényt sikerült összeállítani. A lakóház sarkában egy malomkő töredéke feküdt.

6. sz. hely. Lakóház megmaradt padló részlete, egy 2 m hosszú agyagpadkával. A padkában gerendalyukak mutatkoztak. Leletek: Különböző kelta cserepek, melyekből csupán egy edény volt összeállítható. A padka fölötti kutatóárokfal bővítésekor egy kis fészekben két koravaskori edény cserepeit találtuk meg, összekeveredve. Összeállításuk után kitént, hogy e kor gellérthegyi kerámiájának jellegzetes típusait képviselik (18. kép 3.). A padló a hegy lejtője felé megszakadt, alatta 1½ méterre egy kis kemence padozat darabja maradt fenn, melynek cserépanyaga szintén a kora vaskorra utalt. A 6. sz. leásási helyet nyugat felé bővítve egy nagy veremre találtunk. A nagy verem tele volt keltakori edények töredékeivel. Itt egy fazekasműhely raktárkészlete pusztult el. Ehhez hasonlókat tártak fel a Tabánban is. A raktározott edények főleg kihajlóperemű tálak és nagyméretű fazekak voltak, többnyire besímített hullámdíszsel (18. kép 5., 9., 10.). A nagy verem teljes kiürítése után aljában sziklák között egy kis kemencét találtunk, melyből egy kis ép, koravaskori edényke került elő (18. kép 2.). A nagy verem leleteihez tartozott még három agyaggúla egy jól kidolgozott és átfűrt agyar, mely ezúttal mint fazekas simítóeszköz lehetett használatban, két csontsimító és egy fenőkő töredéke.

7. sz. hely. Edényégetőkemence alsó része (4. kép). A kemence felfelé keskenyedő, együregű volt, vastagon kisározva. Erősen átégett alja cseréptöredékekre volt alapozva. A töredékek kivétel nélkül késő kelta koriak. A kemencét nyílása felőli oldalon egy lövészárk leásása pusztította el.

8. sz. hely. Egy lakóház padlómaradványa. Közepéből nagy hombáredény került felszínre. Kiásásakor egy mélyebben fekvő padló szint tñnt elő, melyben egy malomkő alsórészét találtuk meg. Az ásási hely délkeleti sarkán egy meredekfalú, köralakú szemétygödör (átm.: 110 cm) került elő. A gödör tartalma: vegyesen koravaskori és kelta edénycserepek, halszállkák és egy csónakfibula töredéke. A lakóház annyira elpusztult, hogy a padló egy darabján kívül semmi sem maradt fenn belőle. Nyugati oldalán feltűnt a padló erős süppedése. Az itt készített metszet egy lefelé szélesedő raktárgödört tárt fel. Ez a felső padlónál korábbi periódusba tartozott, erre utal, hogy fölötté az egyre süppedő padlót több rétegben megvastagították. A hamus, égett földdel teli gödör tartalma: kora vaskori és kelta edénytöredékek, egy bronz karperec, teljesen szétmállva és egy fenőkő töredéke. A lakóház szélét keresve, nyugatfelé bővítettük a kutatóhelyet, de csak összezavart rétegeket találtunk. A padlótól 2 és fél méterre nyugat felé újra egy malomkő töredékére és egy agyaggúlára bukkantunk, 3 és fél méterre pedig egy nagy agyaghombár töredékeit ástuk ki. A kutatóárok közvetlenül emellett egy ketosztatú edényégetőkemencét is elért. Felépítése már Békásmegyerről ismert.⁹

⁹ Nagy L., A békásmegyeri késő La Tène fazekaskemence. Arch. Ért. 1942. 160—168. 1. 1. kép. 1.

7. kép. — A 9. sz. lakóhely fekvése a hegyoldalban.
(Háttérben balra az épülő emlékmű alatti ásatóink a 6. és 8. sz. lakóhelyen dolgoznak).

9. sz. hely. *Lakóház* maradványa (6—7. kép). A hegy sziklás talajához támaszkodhatott egykor a ház, mert döngölt agyagpadlója széle fel volt sározva a sziklák aljára. A padlót körülbelül a középtengelyben két nagy szögletes gerendalyuk szakította meg. A padló szélén levő, leleteket nem tartalmazó gödör bizonyára hombáredény befogadására szolgált. A megfelelő méretű edényt sikerült is megtalálni a padló fölött. A meredek, sziklás talajhoz támaszkodott egy a padlóra épített sütökemence s mellette egy kis főzőtűzhely ötlyukú agyagrostéllal. (17. kép.) A tűzhely előtt a padló 80 cm hosszú darabon kiemelkedett s egy agyagasztalka vagy padka alsó részére futott fel (6. kép). A nagy hombáredényen kívül még több edényt tudunk a padló fölötti rétegben lelt cserépanyagból összeállítani; kézzel formázott bögréket (18. kép 6—7.), a keltákat megelőző népek fazekashagyományait tükröző, de kelta korongolási technikával készített bütykös, koszorúdíszes edényeket (18. kép 13.) és jellegzetesen késő kelta, jól kidolgozott edényeket (18. kép 12.). Külön figyelmet érdemel egy karika öntésére szolgáló homokkőminta és bronz öntési rög (15. kép), itt került elő még egy fenékö töredéke és a falazatból maradt paticsdarab.

10. sz. hely. Nagyméretű ház padlójának hosszanti széle (11 m). Szélességben csak 3·20 m-nyi padló maradt fenn, a többit a kertészeti munkálatok levágták. A padló feletti keményre döngölt padka is megmaradt ebben található meg a gerendalyukak. A padka szélét alacsony deszkapalánk tartotta szilárdan. Ez a ház pusztulásakor kiegészítve reánk már csak a deszka agyagba merevedett lenyomata maradt. A padlón kövel körülrakott tűzhely, a padkán kemencék nyomai mutatkoztak. A lakóház romjai közül előkerültek koravaskori és későkelta edény-cserepek, paticsdarabok és kőszerszámok. Utóbbiak a vaskorszakban is használatosak voltak, főleg edényfelületek simítására szolgálnak a fazekasiparban. A padka közepén egy kézimalom igen erősen elkoptatott alját találtuk meg.

11. sz. hely. *Köralakú építmény* nyomai (8. kép). A márgás talajból élesen elváló négy, szögletes gerendalyukat találtunk, melyeknek elhelyezkedése köralakú építményre utal. Sajnálatraméltó, hogy az itt épült új lépcső alapozása levágta a házmaradvány többi részét. A földből innen-innan szétszórta patics-töredékek kerültek elő. Egyéb leletek: kelta cserepek, egy szép vörösfestett töredék, egy a Tabánból jólismert típusú tálgomb¹⁰ és egy bronzkarika.

12. sz. hely. *Lakóhely* padlódarabja, melyre az új emlékmű alatt a kelta erődítések nyomait keresve bukkantunk. A későbronzkori és koravaskori eredetű lakóhely leleteinek bemutatását és kiértékelését Bognárné Kutzián Ida végezte el.¹¹

13. sz. hely. *Lakóház* maradványa. A padlónak csak a sziklára tapadó széle volt meg, többi része elpusztult. Elhelyezkedése a hegyoldalban éppen olyan, mint a 9. sz. lakóhelyé. Közvetlenül a 13. sz. mellett ásták ki 1939-ben az V. számú házmaradványt. Innen nagyon jól készített vakolatdarabok kerültek elő, anyagukban több mészkéveréssel. Belső, síma oldaluk festve volt, fehér alapon vörös mintákkal. Az újabban feltárt házban előkerült szép vörösfestésű edénytöredékek arra utalnak, hogy itt annakidején a viszonylag tehetősebb eraviszuskok házai állhattak. A 13. sz. hely leletei: edénytöredékek, köztük táltöredék gombbal (mint fent), állati csontok.

14. sz. hely. *Edényégetőkemence* maradványa. Ez a kutatási hely a hegy keleti meredek részére esett. A jól kitapasztott kétosztatú, edényégetőkemence legnagyobb részét a felette haladó sétat építéskor vágták le.

15. sz. hely. *Lakóház* nyomai. Az erősen elpusztult helyen egy gerendalyuk és számos patics-töredék jelezte, hogy itt számottevő ház állhatott.

16. sz. hely. *Lakóház*, amely egy terrasznyszerű emelkedéssel az előbbi fölött került elő az 1946. évi ásátás végén. Az 1947. évi ásátás főcélja a ház felépítésének teljes tisztázása volt.

¹⁰ Budapest Története I. 1. XXXVIII. t.

¹¹ Óskori leletek a Gellérthegyről. Antiquitas Hungarica. II. 1—2. 1948. 11—14. l.

Egy 7 m hosszú és kb 4 m széles ház alapjainak hosszanti felét találtuk meg, mely clegendő volt az egész ház felépítésének rekonstruálására. Először lekerekített téglalapformában kisebb-nagyobb, 20—30 cm átmérőjű cöveklyuksorok kerültek elő (9. kép). Ezek határolták az agyagpadlót s az annak a szegélyén emelt, dunakaviccsal alapozott (nedvesség ellen) döngölt padkát. A padka külső szélébe voltak a nagyobb gerendalyukak bevágva. Nyugati erősen kiszélesedő részén két kézimalom alsó része maradt fenn eredeti helyén. A ház keleti oldalán kerek sütő-

8. kép. — A 11. sz. kerek építmény tartógerendájának nyoma.

kemence maradványai található (10. és 13. kép). A falazási technikát nagyszámban talált paticsdarab mutatja be. A vesszőfonatok lenyomatai bizonyítják, hogy a háznak agyaggal bevert, fonott sövényfala volt. Megkíséreltük az ásátás útmutatása alapján a ház 1 : 50-re kicsinyített mását elkészíteni (11—12. kép). Ehhez nagy segítséget nyújtott a mi házunkkal rokon szerkezetű Mayen-i kelta ház, melynek rekonstrukcióját Fr. Oelmann tervezte, az ősi háztípusok legjobb ismerője.¹² A 16. sz. ház leletei közül említésreméltó egy szíjra erősíthető palmattás bronzveret (20. kép), mely fémtárgyakban ritka lelőhelyükön fontos, annál is inkább, mert

¹² Ein gallorömischer Bauernhof bei Mayen. Bonner Jahrbücher 133. (928.) 90. 1. VIII. t. — A gellérthegy-i házmodellt rajzaim alapján Berinkey András ásátási munkavezető építette fel, az agyagmunkát Tepold Henrik restaurátor készítette.

szoros analógiái vannak a későkelta centrumokban, így Velem Szent Viden, Stradonitzon s magában az ősi Mont Beuvray-i (Bibracte) telepen.¹³ A 16. sz. helyen összegyűjtött kerámiai anyag a kora vaskortól a késő La Tène korszakig terjedő időből különböző korú edények töredékeit tartalmazta. Ezen a helyen is került elő kőszerszám, azonkívül egy kis mészkőből faragott hálonehezék. A 16. sz. ház építések a kelták egy koravaskori kemencét vágta ketté. Megmaradt részét megtaláltuk. (13. képen, baloldalon a szikla mellett.)

Az 1947. évi ásatás folyamán még négy helyet kutattunk át (17–20). A 20. sz. helyen lakóházalapozást tártunk fel. Egy pár általános jellegű kelta cserép között egy patronos, rácsmintás, vörös-fehér festésű töredék került elő.

Az ásatások anyagának áttekintése után általános képet nyerhetünk a legutolsó településről, vagyis az eraviszkusok hegyi falujának jellegéről. Az itt és a Dunántúl legnagyobb részében fennállott kelta-illir társadalom a barbárság legfejlettebb fokán állott s életének számos ága a földközítengeri civilizáció hatását mutatta. Az eraviszkusok társadalmának megdülését már a római civilizáció dinamikus terjeszkedése okozta. A törzsi életet élő, parasztkultúrájú nép gazdasági életére rávilágítanak a leletek. A lényeges szerepet játszó földművelésre utalnak a telep számos helyén előkerült és a megelőző korszakokéhoz képest igen fejlett kézidaralók (malmok: 10. és 12. kép) és a nagyon nagy számban talált gabonatarló hombáredények (18. kép 14.). A félig földbesüllyesztett edények nagyon alkalmasak voltak a téli raktározásra. A hulladékgyűjtőkben és a tűzhelyek körül előkerült domesztikált állatoktól (kecske, szarvasmarha, ló) való csontok állattenyésztésükre utalnak, míg egy-két vaddisznóagyar és szarvasagancs és egyéb csontjaik pedig vadászatra. Kihasználták a Duna közelségét is, halászatukat a szemétdöbrökből előkerülő halszálkák és az itt-ott található hálósúlyok bizonyítják. A telep tabáni részének feltárásánál mindezek a jellemző leletek megvoltak bizonyos mértékben. Nagy Lajos erre vonatkozó ismertetésében¹⁴ megállapítja, hogy a tabáni telepész átmenetibb jellegű volt, mint a hegyen levő. A legújabb ásatásoknál valóban már házalaprajzokat is felismertünk. Szögletes (3. kép), ovális és kerek (8. kép) formájúak a házak, nagyjából megmunkált fagerendákból (ágasfákból) építve, oldalaik fonott sövényfalak agyagtapasztással (14. kép). A gerendák összeillesztésére közvetlen nyomunk nincs, valószínűleg egymásba csapolták vagy összekötötték a végeket. A házak formája és felépítése még a részletekben is megegyezik a keltaság ősi hazájának építkezési módjaival.¹⁵ Az idevándorló kelták nem tértek el a jól bevált fejlettebb építkezési technikától, ragaszkodtak viszonylag magasabb életformájukhoz. 9. sz. lakóhelyünk (6. kép) kissé földbe van mélyítve, mint a galliai Bibracte kelta házai. A 8. sz. lakóházban méhkasalakú verem szolgált raktárul mint a Neckar melletti Ladenburgban s a 6., 10. és 16. sz. gellérthegyi házak földpadkáját úgy vágta át a gerendalyukak, mint a Heidelberg melletti házak körülfutó padozatát. 16. sz. legjobban fennmaradt házmaradványunk alaprajza (9. kép) tompított sarkú téglalap, mint az Altenburg bei Niedenstein és Mayen délnémetországi kelta lelőhelyek házai és éppúgy kis árkocskával van körülvéve (esővízlevezető), mint a westfáliai kneiblingshauseni római tábor ásatásainál előkerült kelta gerendaházak. Tacitus említi az ebbe a kultúrkörbe tartozó házakról, hogy festett falaik voltak. Az 1939. évi próbaásatás V. sz. házának falvakolatdarabján a színes falfestés nyomait lehetett észlelni.

A keltaság fejlettebb termelőeszközöket hozott magával, mint amilyenekkel hegyen élő elődeik dolgoztak. A morzsolókövel való zúzás helyett a forgó kézimalmokat használták.¹⁶ A többi nagyobb kelta-telep kiásásakor Stradonitzon,¹⁷ Velem Szent Viden¹⁸ teljesen azonos

¹³ Miske, id. m. 70. l. XLV. t. 24. és XLVI. t. 27. Déchelette, Manuel d'archéologie préhistorique celtique et Gallo-Romaine. IV. 1927. Paris. 747. l. Fig. 528.

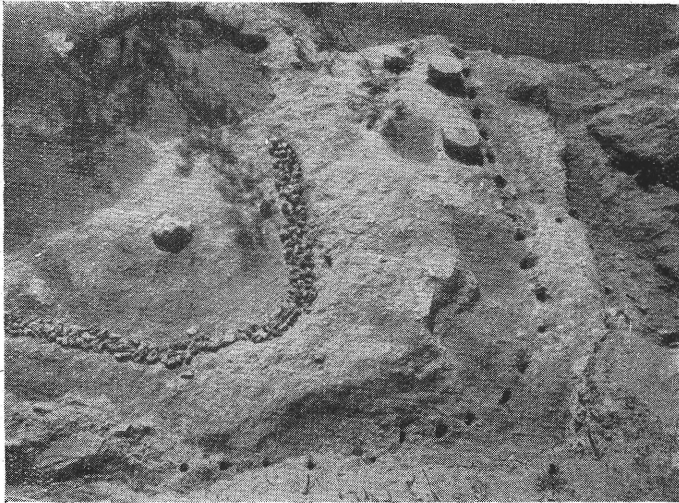
¹⁴ Budapest Története I. 1. 237. l.

¹⁵ Összefoglalásunkat lásd M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte. V. kötet. 194. s. köv. 1.

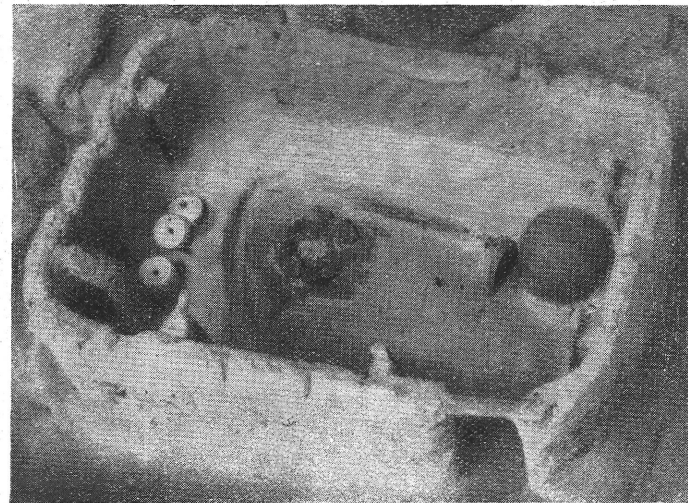
¹⁶ A kelta kézimalmok pontos leírása, használatának módja és rekonstrukciója másutt kerül ismertetésre.

¹⁷ Pic-Déchelette, Le Hradischt de Stradonitz en Bohême. 103. l.

¹⁸ Miske id. m. I. 87. l. LXIX. t. 3.

9—10. kép. — A 16. sz. ház cöveksorának nyomai. A 16. sz. ház maradványai kelet felől nézve, előtérben a kemence megmaradt részével.

11—12. kép. — A 16. sz. ház rekonstrukciója. A modell tető nélkül, felülnézetben.

13. kép. — A 16. sz. ház fekvése a hegyoldalon az 1947-ben felavatott Szabadságszobor alatt.

jellegű malmokat találtak és sűrűn fordultak elő a Munkács-környéki kelta leletekben.¹⁹ A gellérthegyi lakók fémművességének alig maradt nyoma, éppúgy mint egyes nyugati kelta centrumokban, de ez a telep felhagyásának körülményeivel indokolható. A helybeli fémöntőmesterségnek egyelőre csak szerény hírnöke a 9. sz. lakóhelyen talált karikaöntőminta. Pontosan ilyet ismerünk a fémművességéről híres Velem Szent Vidről is.²⁰ (15. kép.)

Az eraviszkusok edényművessége már Nagy Lajos kutatásaiból ismert. A szép vörösfehérfestésű, patronos, rácsmintás, finom kidolgozású kerámia galliai kapcsolataira ő mutatott rá,²¹ felvetve a bojok közvetítő és a magasnívójú helyi edénygyártás kifejlődésére ható szerepét. E fejlett ipar gyártási helyeit, fazekaskemencéit meg is találta a Tabánban és Békásmegyeren. Az új gellérthegyi ásatások ehhez az anyaghoz számos jókidolgozású edény töredékével járultak hozzá (16. kép). A sűrke anyagú, símitott díszű kerámia is teljesen megegyezik a tabáni anyaggal. A vastagfalú hombáredényekből feltűnően sok töredék került elő (18. kép 14.). A durvaanyagú grafitos csöbrök számtalan darabja egészítette ki a későkelta telep kerámiai leleteiről szerzett képet. Ez utóbbiaknál szembetűnik bizonyos fejlődési folyamat,²² a helyi edényművesek

¹⁹ Hunyadi I., Kelták a Kárpátmedencében 126. l.

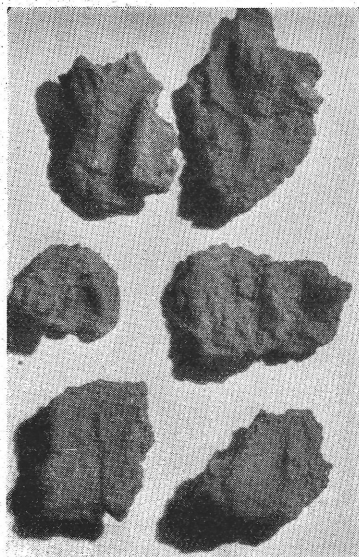
²⁰ Miske, id. m. XXIII. t. 8.

²¹ Budapest Története I. I. 251. sk. 1.

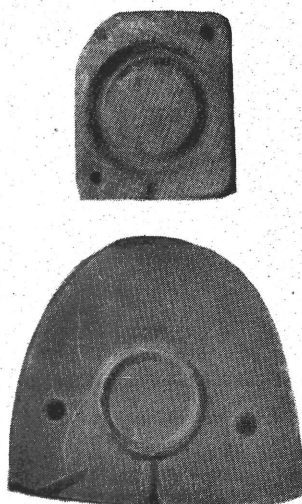
²² A grafitos csöbrök különböző típusaira Párducz Mihály hívta fel a figyelmet, Arch. Ért. 1944—45. 71. l.

lassan elhagyják a nehezebben beszerezhető grafitot, a formákat nagyjából megtartva, durvább anyagból készítik e fésűsdíszű csöbröket.

Külön említést érdemelnek a különböző tűzhelyek és kemencék. A lesározott, döngölt padlókon és néha a megemelt padkán találjuk a legegyszerűbb formájú, kövekkel patkóalakban körülrakott szabadtűzhelyeket (12. kép). Az erősen átégett kövek össze-vissza repedeztek. A 9. sz. lakóhely tűzhelye (17. kép) sokkal fejlettebb rendszerű, a tüzelőtér feletti rostélyon öt lyuk eresztí át a meleget a könnyen ráhelyezhető edény alá. Bár ez a tűzhely homi leleteink között eddig egyedülálló, nem ismeretlen forma Galliában. A Marseille melletti Pennes községben feltárt kelta település maradványai közt találtak négynyílásos hengeralakú tűzhelyeket.²³ A kemencék kétféle célt szolgáltak. Tártunk fel egyszerű sütőkemencéket és edényégető kemen-

14. kép.
A 16. sz. ház falaiból maradt
agyagtápaszok (paticstörvedékek).

15. kép.
Kavikaöntőminta a Gellért-
hegyről és Velemszentvidről.

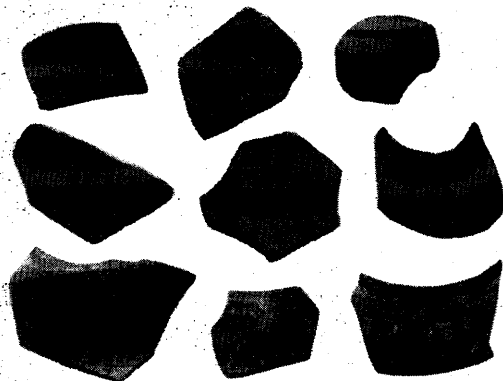
céket. Az egyszerű kerek (10. és 12. kép) vagy körtealakú, belül vastagon kisározott sütőkemencéknek egy tüzelőtere és nyílása volt, míg az edényégetőknek többnyire kétsztrású a rendszere. Külön jellegzetessége volt a 7. sz. edényégető kemencének, hogy alsó lesározása alapozására edénycserepeket teregettek szét. A 16. sz. lakóhelytől nyugatra tártunk fel egy körtealakú kemencét, belső kitapasztásán fennmaradt a kelta fazekas símitó ujjainak nyoma. A kemencék domború tetejét beomolva, összenyomódva találtuk csak meg.

Miután a település legjellegzetesebb és leginkább fennmaradt formáját és reánkmaradt termelőeszközeit megismertük, az eddigi kutatás eredményei és az újabb leletek alapján megkíséreljük a telep történetét a lehetőségek szerint vázolni. B. Kutzián Ida fentidézett legutóbbi tanulmányában a Gellérthegy legelső településeiről ír s megállapítja, hogy a rézkorban szórva-nyosan megtelepedők után egységes települést a középbronzkori lakosság alakított ki a Gellérthegyen. Az általa közölt 1946. évi 12. sz. bronzkori eredetű lakóhely leletein kívül bizonyoság

²³ Déchelette, id. m. 508. 1.

erre a 3. sz. gödör hasonló későbronzkori anyaga. Kutzián feltevése szerint ez a bronzkori lakosság a koravaskori kultúrhatásokat felszívta magába, élhetett itt egészen az eraviszkus hódításig (lásd 11. jegyzet). Következtetése a kerámiai leletek alapján áll, más leletek híjján a továbbiakban is ezen a nem teljesen szilárd alapon kell építenünk. Az egyes korszakokra vonatkozó bizonyítóanyagot a részletes publikációban mutatjuk majd be.

A gellérthegyi leletek koravaskor idejébe tartozó anyaga többféle hatást mutat. Alapja valóban a helyi későbronzkori kultúra, mely a lauzitzi kultúra hatását tükröző, a Dunántúl keleti zónájában kialakult koravaskori kultúra újabb elemeit szívja magába. A gellérthegyi cserépanyag egy csoportja a koravaskori szentendreiszigeti temető anyagával egyezik, mely a Duna szöglete mentén e korszak egyik legjellegzetesebb hagyatéka. Tompa Ferenc kutatásai

16. kép. — Vörös-fehér festésű díszedények töredékei az 1946—47. évi ásatásokból.

szerint e koravaskori kultúra hordozói az illírek voltak.^{23a} Anyagunk azonban nem mutatja ezideig meg, milyen mértékben és mikor vette át itt a vezetőserepet a koravaskori illírség és olvasztotta magába a régi thrák lakosságot. Tompa, Nagy Lajos tabáni ásatásai nyomán, különösen a házfornák alapján határozottan az illírséget látja ebben a korszakban területünkön és a dunántúli megerősített illír várak példájára itt is feltételez egy megerősített hegyi illír telepét. Mindenesetre a korai vaskor (hallstatti kor) folyamán a Gellérthegy a mindenütt felbukkanó cserepek és az alsóbb rétegek tanúsága szerint sűrűn lakott volt. E korszakot képviselik az itt-ott előkerülő csónakalakú fibulák²⁴, a 6. sz. helyen előkerült dupla-csonkakúp alakú edény (18. kép 3.), kisebb, durvaanyagú bögrék (18. kép 2.), egy szórva-

nyosan talált kétfülű edény (18. kép 1.), kisebbméretű edényéteőkemencék (6. sz. helytől délre és nyugatra a keltakori raktárverem alatt), a 16. sz. hely félig megmaradt kemencéje (13. kép) és sok edénytöredék.

Erdélyben és az Alföld régészeti anyagában Párducz Mihály,²⁵ Hunyadi Ilona²⁶ és Botyán Árpád²⁷ különválasztották azt a leletcsoportot, amelyet a szkíták térfoglalásával hoznak kapcsolatba. A virágcserepalakú edények, behúzottperemű tálak és az ú. n. villanova típusú urnák jellemzői e kornak. A Gellérthegyen a késői vaskor kezdetének thrák-illír alapon nyugvó hagyatékát ez a szkítakori hatás is színesíti (18. kép 7.). Ez a többberedőjű kultúra sokáig tart, kitölti a La Tène korszak első két periódusának idejét is. A korai kelta kultúrának, mely már az id. sz. e. IV. századtól felbukkan a főváros környékén is (Kósd, Szob), a Gellérthegyen határozott nyomát nem találtuk. Egy 1938-ban feltárt kemence anyaga ad némi útbaigazítást erre a korra nézve (18. kép 15.). A helyben készült, durva kidolgozású edények a most leírt koravaskori gellérthegyi kultúra jellegét mutatják, mellettük megtalálták a fazekas szerszámát, egy vaskést. A karikában végződő kés jellegzetesen kelta formáját Déchelette a késő La Tène II. és III. perió-

^{23a} Budapest Története I. 76. sk. 1., 93. sk. 1.

²⁴ Legjobb példányukat lásd Budapest Története XLVII. t. 1. sz. Lelhelye nem Tabán, hanem Gellérthegy.

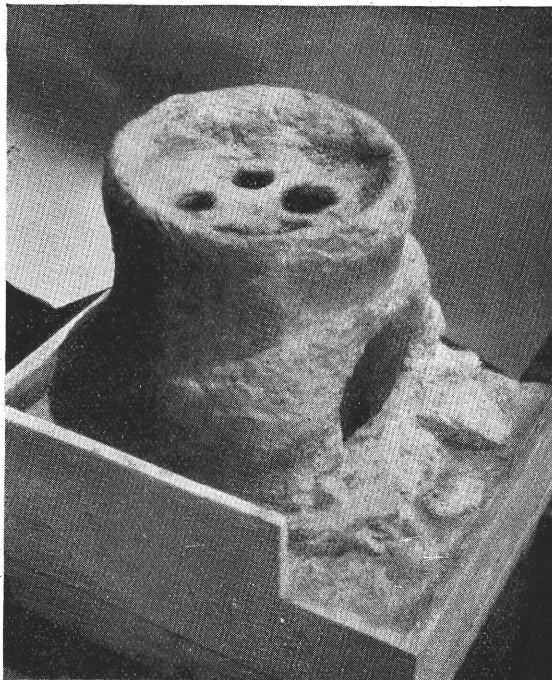
²⁵ Bronz-, szkíta-, La Tène- és germánkori temető Hódmezővásárhely Kishomokon. Dolgozatok 1940. 79. sk. 1. Szkítakori temető Békéscsaba-Pényesen. Arch. Ért. 1943. 50. sk. 1. Szkítakori-telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. Arch. Ért. 1944—45. 62. sk. 1.

²⁶ Hunyadi, id. m. 49. sk. 1.

²⁷ Botyán Árpád kéziratban levő disszertációjának eredményeit lásd Hunyadi fentidézett munkájában.

dusába tartozónak határozza meg,²⁸ s Hunyadi is a La Tène-kor második felébe helyezi.²⁹ A kés jelzi, hogy a Gellérthegyen a helyi fejlődésű illir-szkíta jellegű edénygyártás milyen sokáig, a késővaszkor második feléig gyakorlatban volt.

Mint az eddigi kutatás már megvilágította, a fentiekre következett az id. sz. e. II. és I. évszázad fordulóján a politikailag megerősödő és a Dunántúrra is eljutó dákok befolyása. Itt a kutatás³⁰ főleg a Tabánban talált durva, bütykös csöbrökre és kihajlóperemű fülescsészékre támaszkodik, melyek szoros hasonlatosságot mutatnak a Poiana-i Crasani-i és az erdélyi pl. a Sepsiszentgyörgy melletti bedeházi dák anyaggal.³¹ A Gellérthegyen is megvan ez a kerámia, ellenben nagyon kell vigyázni arra, hogy ha már a dák ethnikum behatolását feltételezzük, nem lehet minden durva jellegű, régi formát mutató edényre a dák meghatározást alkalmazni. A dákság kultúrája Erdélyben thrák-szkíta-kelta keveredésből alakult ki. Ezek az alaprétegek nálunk is fellelhetők. A késő kelta kultúra térhódításakor a mi vidékünkön egy olyan többeređőjú kultúra élt, mely egy nagyobb kultúrkörbe tartozik. Patek Erzsébet az eddig csupán dákoknak tulajdonított ezüstkincsek körét szélesebb, thrák-illir-kelta alapon nyugvónak határozza meg,³² a kerámiában sem lehet minden e körbe tartozó formát csak az egyik népelemnek tulajdonítani. Például a Donja dolinai balkáni illir kerámiában³³ nagyon erősen szerepelnek a duplabütykös, virágcserepformájú durva edények, melyek nálunk is előkerülnek s »dák« meghatározást kaptak (19. kép). Párducz Mihály figyelmeztet arra, hogy nem kell a késő kelta anyagban a »hallstatti« örökséget dák közvetítés eredményének tekintenünk, hanem közvetlen kapcsolatot tételezhetünk fel a két kor kerámiája között.³⁴ Ez a megállapítása egy Nagy Lajos által publikált és dáknak meghatározott magasfülű bögrével kapcsolatos.³⁵ Valóban a Békásmegyer vízműtelepi koravaskori (hallstatti) telep anyagának egyik csészéje közvetlen elődje az idézett tabáninak.³⁶

17. kép.

Főzőtűzhely a 9. sz. lakóhelyről, restaurálás után.

²⁸ Déchelette, id. m. 869. l. 599. kép. *

²⁹ Hunyadi, id. m. 124. l. LII. t. 10. kép.

³⁰ Budapest Története I 138. sk. 1. Századok 1940 sk. 1. és Nagy L., Párducz M. Hunyadi I. tanulmányai.

³¹ Székely Zoltán, Sepsiszentgyörgy története a középkor végéig. 35. sk. 1. — E tanulmányra Párducz Mihály volt szíves figyelmemet felhívni.

³² Patek E., Az úgynevezett »dák« ezüstkincsek balkáni kapcsolatai. Antiquitas Hungarica. II. 1—2. 84. sk. 1.

³³ C. Truhelka, Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina. Wiss. Mitt. aus Bosnien und Herzegovina. 1904. LXII., LXV., LXVII., LXXXVI., LXXXVIII. táblák. — Hunyadi, id. m. 56. sk. 1.

³⁴ Arch. Ért. 1944—45. (V—VI.) 72. l.

³⁵ Budapest Története, I. XXXVI. t. felső sor 4-ik edény.

³⁶ Budapest Története, I. XIX. t. 7.

Összefoglalva : a gellérthegyi ásatások anyaga azt bizonyítja, hogy itt egészen a La Tène korszak utolsó szakaszáig egy erősen retardáló kultúra él, melynek eredete elsősorban thrák illír-szkíta, amelyekhez még egyelőre pontosan el nem választható, frissebb dáki behatások járulnak.

E sok összetevőből alakult helyi kultúrára özönlött rá az id. sz. e. 70 körül ideérkező eraviszkus áradat, mely a La Tène kultúra boji közvetítéssel kapott friss hatásait hozta magával.³⁷ A gellérthegyi legújabb ásatások (1947) is azt bizonyítják, hogy az itteni eraviszkus edényművesség is többrétű. A 16. sz. lakóhely elpusztulásakor a kunyhóban maradt edények szét-törték és töredékeik belepréselődtek a padlóba. Szorosan egymás mellett kerültek elő a feltárás-kor síma, jóliszapolt korongon készült tipikus La Tène III-ba tartozó edénycserepek, kézzel készült durvaanyagú edények cserepeivel (18. kép 4., 8., 11.), sőt vörös-fehér festésű töredékek. Az igen magas fokozatú álló kelta kerámiai ipar termékeitől elütő, durvaanyagú, de mégis használatban maradt edénytípus jelzi a helyi, fentebb tárgyalt benszülött hagyományok erősségét. Régi formák néha korongolások kivételben készülnek az újjáalakult műhelyekben (18. kép 13.).

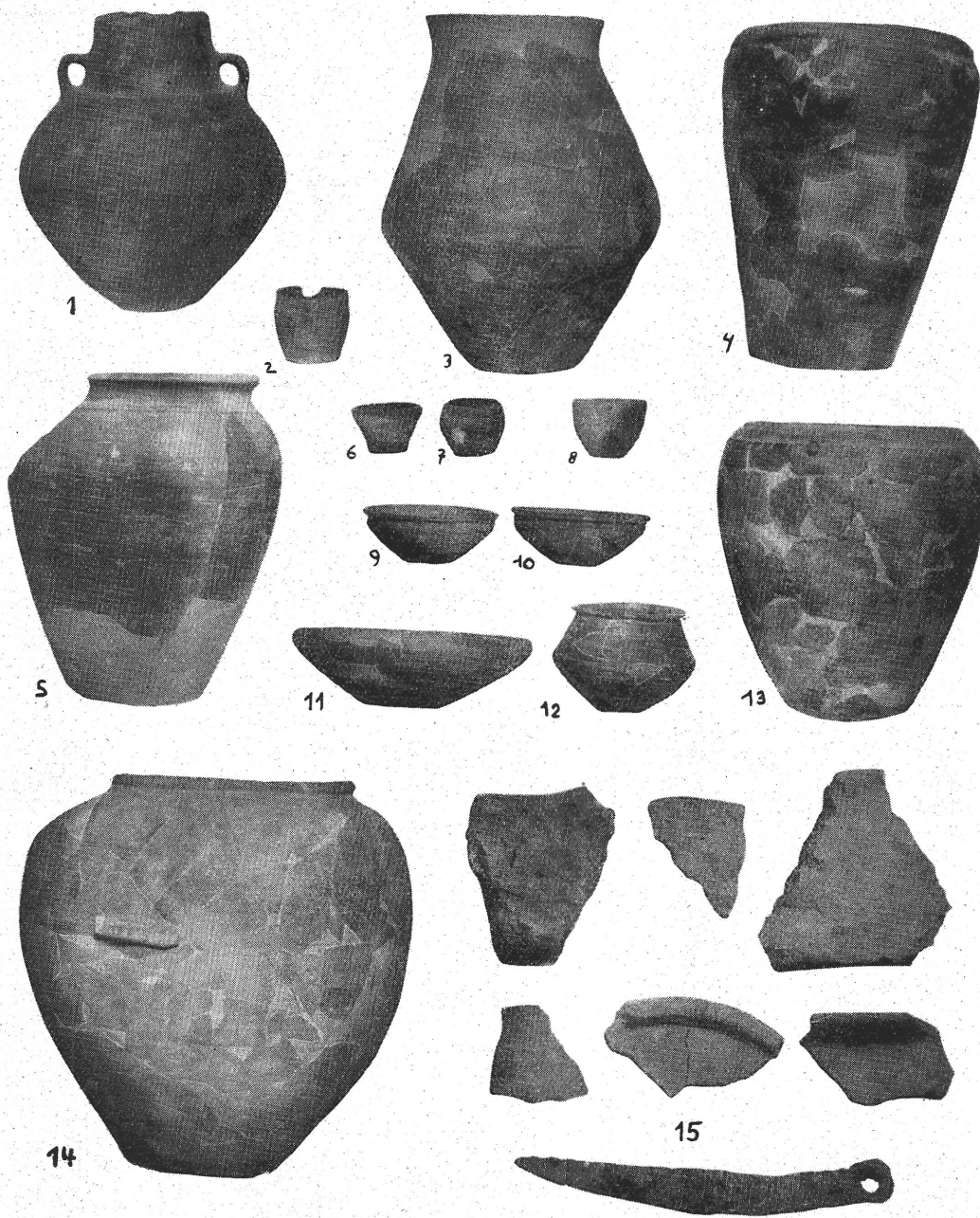
Amint a fentiekből kitűnik, a telep életének virágkora az eraviszkusok uralma alatt következett be. Az eraviszkus-telep *most feltárt része* nem állhatott fenn a római foglalás után, mert jellegzetesen provinciális római anyagnak semminemű nyoma sincs a leletek között. A lakóházak felépítésében sem mutatkozik semmiféle római hatás, ellentétben Bibracte házaival, ahol római tetőfedőtéglákkal fedték be a régebbi kelta házakat s átépítették az új technika módszerei szerint.

Az újabb ásatások folyamán tíz helyen tártunk fel lakóházmaradványt és 80 kutató-árokkaival kutattuk át a kelta-telep Duna felé eső keleti területeit. A leletanyag majdnem kizárólag edénycserep és a terület nagyságához mérten kevés a teljesen összeállítható egész edény. Fémanyag, eszközök és egyéb, a napi életben használatos tárgy csak egy-két darab került elő. Még a malomkövekből is csak a törötteket és hiányosakat találtuk. A lelőköri körülmények arra utalnak, hogy a lakóházakból tulajdonosaik mindent elvittek, a telepet szabályszerűen kiürítették s csak azután égtek le részben a házak. A felszerelési tárgyak és termelőeszközök hiánya annál is inkább feltűnő, mert például Velem Szent Viden a nagy, késő kelta település helyén rengeteg a napi élethez tartozó bronz- és vastárgyat találtak, amelyek egy ilyen kultúrfokon álló társadalomnak nélkülözhetetlen eszközei voltak.

Déchelette szerint Bibracte-ból a hegyi városból Augustus parancsára — az érmei tanúsága szerint id. sz. e. 5-ben — költöztek el a gall aeduaták Augustodunumba, melyet nem messze az ősi lakóhelytől, sík területen, a mai Arroux folyó mellett alapítottak a hódító rómaiak. Augustus jobban szerette, ha a gallok elhagyják hegyi váraikat és a síkságon telepednek le.³⁸ A gellérthegyi-telep esetében is hasonlóról lehet szó. A lágymányosi eraviszkus kincslelet, mely a római foglalást (lásd 37. jegyzet) meghatározza, id. sz. e. 9—11. években került a földre. Ekkor terjesztette ki Illyricum határát a Dunáig Augustus császár. Lényeges az ú. n. lágymányosi éremlelet helye. Az edénybe elrejtett, majdnem 500 ezüstpénz a mai Gellért-tér 3. számú házának alapozásakor került felszínre. Tulajdonosa a gellérthegyi telephez tartozhatott. A pénzek

³⁷ Területünk e korszakbeli történetére nézve, mint azt e kornak legjobb ismerői a »Budapest Története« c. műben lerögzítették, a következő tények váltak közismertté. Az id. sz. e. 100 körül az erdélyi dákok hatalma megnövekedett és a Duna jobbpartját is uralják. Id. sz. e. 60 táján a dáki fennhatóságot a mai Csehország felől áramló bojok követte. Az éremleletek tanúsága szerint e megmozdulások következtében tolódtott id. sz. e. 80—70 körül a Kis-Alföld vidékéről az illír fajú és kelta kultúrát hordozó eraviszkus nép a Duna jobbpartjára s ekkor foglalhatta el a Gellérthegyet és környékét is. (147. sk. l., 236. sk. l.) Mint a lágymányosi éremlelet mutatja, 70-től id. sz. e. 10-ig kereskedelmi összeköttetésben állottak Rómával. Ekkortájt már a római seregek többször felvonultak a Duna mellé dákok, markomannok, quádok ellen s kezükben tartják a gellérthegyi révet. A nagy pannon-dalmata lázadás után id. sz. u. 6—8 Tiberius végleg elfoglalja vidékünket. A kutatás a Gellérthegy déli lejtőjén talált id. sz. u. 260—268 közt állított oltár alapján (lásd 41. jegyzet) az ekkor még fennálló kelta oppidum főtérét határozza meg s a római korban továbbélt törzsi központ főépületeit is itt keresi (159. l., 237. l., 239. l.).

³⁸ Déchelette, id. m. 958. l.

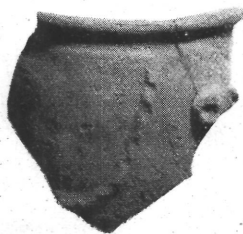

18. kép. — Kora- és késővaskori edények a Gellérthegyről. 1. Szórványos lelet 1939-ből; 2., 3., 5., 9., 10., a 6. sz. helyről; 6., 7., 12., 13., 14., a 9. sz. lakóhelyről; 4., 8., 11. a 16. sz. helyről; 15. zárt lelet a IV. sz. kemencéből (1938).

Méretarányok: 1-3 = kb. 1:8; 4 = 1:10; 5-13 = 1:8; 14 = 1:16; 15 = 1:5.

elrejtésekor indult meg az a viharos korszak, mely a betörő barbárok és felvonuló rómaiak ütközőpontjaivá tette vidékünket. Az id. sz. u. 6—9-ig tartó nagy pannon-dalmata lázadásban minden valószínűség szerint résztvevő eraviszkusok hegyi telepükön éppen a Duna mentén haladó út és a tabáni átkelőhely fölött helyezkedtek el. A lázadásban keserves tapasztalatokat szerzett római hadvezetés nem tűrhette ilyen fontos helyen a megbízhatatlan elemek megerősített telepét s bizonyosan hegyi fészük elhagyására kényszerítette a keltákat. Ez az állítás a Gellérthegy már átkutatott délkeleti terraszaire vonatkozik.

A további kutatás feladata, hogy a hegy nyugati, lankásodó részén felderítse a kelta telep sorsát. Itt kerültek elő az id. sz. u. I. században készült sírkövek, melyek a romanizált kelták hagyatékából valók. Eddig azonban a sírkövekhez tartozó sírt nem találtak s nem tudjuk, hogy hol is lehetett az a temető, melynek köveit a Gellérthegy villanegyedében fellelték. Ezen

19. kép.

*Durva, bütykös edény
töredéke a 2. sz. veremből.*

a környéken találták azt az oltárkövet,³⁹ melynek alapján a kutatás az eraviszkus oppidum fennállását az id. sz. u. III. századiig levezette.⁴⁰ Csemegi József szerint lelhelye a Rezedautca 14. sz. alatt volt.⁴¹

Nagy Tibor ásatása megállapította (lásd 5. jegyzet), hogy ezen a helyen nem volt romanizált városcentrum, hanem itt is szegényes kelta házikók maradványai rejtőztek. Ugyanő ismerte fel az aquincumi vallási életről írt összefoglalásában⁴² az oltár Iuppiter T. megnevezésében egy Iuppiterrel azonosított kelta főistenség kultuszát. Az oltárkö (helye lehet másodlagos is) amellet bizonyít, hogy a telep elhagyása után a vallási hagyományok olyan erősen fűzték a helyi lakosságot ősi telepéhez, hogy azt megtartotta vallási helyének. S mint Nagy Tibor mutat rá, valószínűleg a Gellérthegyen, az ősi bennszülött anyaisten kultúshelyén talált otthonra később Magna Mater Kybele tisztelete is. Az elhagyott Mont Beuvray

(Bibacte) példája is erre a megoldásra vezet. Ezen a hegyen sokáig megmaradt a kelta istenek tisztelete, sőt vallásos jellege az egész történelem folyamán sem tűnt el.⁴³ A fenti oltárkövet a »civitas eraviscorum« üdvéért állította Titianus augur, a civitason nem várost, hanem törzsi kerületet kell érteni.⁴⁴ A királyi vár kertjében talált⁴⁵ és id. sz. u. 124 és 194 közt szintén a »civitas eraviscorum« üdvéért állított oltárkö (lásd e kötet 320. lapján) sem vonatkoztatható éppen a Gellérthegyre. Az a nagymérvű kulturális fellendülés és sokszínű fejlődés, mely a romanizált kelta lakosság életében az I. század folyamán végbement, nem rögzíthető a Gellérthegyhez mint centrumhoz, kifejlődését fővárosunk területének más pontjain kell megtalálnunk. A tabáni kelta teleprész helyzete más volt, mint a hegyen levőé. A sík területen jobban ellenőrizhető régi lakosságot ideig-óráig még meghagyhatták eredeti lakóhelyén, mint azt a tabáni ásatások egyik gödrének korarómai leletanyaga bizonyítja.⁴⁶ Azonban ez a lelet is csak szegényes jelenség a romanizációnak ahhoz a fokához képest, melyet Nagy Tibor legújabb albertfalvai ásatásai mutatnak be.⁴⁷ Az itt megtalált kelta alapréteg kerámiája mellett Itáliából és a délnyugat Pannoniából áramló római fazekastermékek igen nagy mennyiségben kerülnek felszínre. Ez az ásatás ad majd teljes

³⁹ CIL, 10. 418.

⁴⁰ Budapest Története I. 160. l.

⁴¹ Arch. Ért. 1939. 114. l.

⁴² Budapest Története I. 407. sk. 1. és 426. sk. 1.

⁴³ Dragendorff, Biabracte. Archeologischer Anzeiger 1910. III/IV. 452. sk. 1.

⁴⁴ Budapest Története I. 158. l.

⁴⁵ Bemutatja Szilágyi János, ezen kötet 320. lapján.

⁴⁶ Nagy L., A középkori Kelenföld (Tabán) római kori hagyatéka. Bud. Rég. XIV. 447. sk. 1.

⁴⁷ Legújabb kutatásait ismertette a »Corona Archeologica« körben tartott, 1949. évi február 18-iki előadásán.

képet arról az átmeneti időszakról, melyben a keltaság magáévá tette a hódítók kultúráját. Vidékiünk romanizációjának kezdetekor éppen a helyi kelta alapokon épült albertfalvai telep gazdag, koracsászárkori leletanyagával szemben gellérthegyi falunkban az élet nyomait már hiába keressük. Míg a nyugati hegylejtőket át nem kutattuk, addig a kérdést nem tekinthetjük lezártnak.

20. kép.
*Palmettás
sztyvet.*

ÉVA BARANYAI BÓNIS

RAPPORT SUR LES FOUILLES EXÉCUTÉES PAR L'INSTITUT
MUNICIPAL D'ARCHÉOLOGIE AU MONT GÉRARD DE
BUDAPEST EN 1946 ET 1947

En 1935 et 1936, pendant la démolition du quartier dit Tabán, l'Institut Municipal d'Archéologie qui dirige aussi les fouilles entreprises sur le territoire de Budapest a découvert sur la rive droite du Danube, au coeur même de la ville, les vestiges d'un établissement préhistorique remontant à l'âge néolithique. L'âge d'or de ce territoire, situé près d'un important passage du Danube et habité pendant toutes les périodes, est à fixer au Ier siècle av. J.-C., c'est-à-dire à une époque caractérisée, au point de vue de l'histoire locale, par l'existence d'un établissement éravisque (peuple de race celto-illyrienne) dans ces parages.

Pendant l'exploration de l'établissement situé au Tabán, le regretté Louis Nagy, directeur d'alors de l'Institut, a étendu ses recherches sur le Mont Gérard qui s'élève au-dessus de ce quartier. De 1935 à 1941 il a fait pratiquer plusieurs fouilles d'essai sur les versants de cette montagne ; les fouilles systématiques ont commencé, sur la pente méridionale, le 31 juillet 1946. Il est dommage que ces travaux aient constitué la dernière entreprise de L. Nagy qu'une cruelle maladie allait ravir à l'archéologie hongroise. Néanmoins les fouilles furent continuées, d'après les projets originaux, par l'auteur de ces lignes d'abord pendant deux mois en 1946, ensuite pendant l'été de 1947.

Sur le versant méridional du Mont Gérard nous avons creusé 72 fossés ; nous

avons découvert des trouvailles plus ou moins remarquables à 20 en droits (fig 2.). Malheureusement les anciennes vignes, le réseau routier, la canalisation et les ravages de la guerre ont fait disparaître à jamais une bonne partie de cet établissement préhistorique. Il n'en reste pas moins que le territoire exploré a enrichi nos connaissances de maints détails inédits.

Nos fouilles ont mis au jour les restes de plusieurs maisons d'habitation ; les débris de céramique parsemés à l'intérieur et aux alentours de celles-ci nous permettent d'en déterminer l'époque. Vu l'absence presque complète des objets de métal et des monnaies, seule la céramique nous renseigne sur la civilisation des peuples préhistoriques qui avaient vécu sur cette montagne.

A la base d'une trouvaille découverte par hasard en 1904 (voir la note 1.) et des fouilles antérieures, on peut dire que dès l'âge du cuivre il y avait des hommes sur la montagne ; à partir de l'âge du bronze le versant entier était déjà un territoire habité. La population (probablement illyrienne) qui y vivait au début de l'âge du fer restait fidèle à cette colonie de montagne ; il n'en est pas moins vrai que la colonie ne prit un essor nouveau que vers la fin de cette période où elle se transforma en un village fortifié des Eravisques. Les couches des diverses époques se succèdent verticalement en une rangée serrée. Il arrive souvent que les habitations bâties à une époque

donnée soient creusées dans celles d'une autre époque. Dans plusieurs cas les confusions étaient facilitées par la division de l'établissement en terrasses : c'est pourquoi un foyer construit au début de l'âge du fer peut bien se trouver plus haut que le plancher d'une maison d'habitation utilisée vers la fin de la période celtique.

Les fouilles de 1946—47 ont mis au jour plusieurs maisons d'habitation aux plans ronds et carrés. Selon le témoignage des trous carrés et des poutres carbonisées (fig 8.), les maisons creusées dans la pente ou appuyées sur les rochers étaient soutenues par des pièces de bois. Les murs d'argile avaient pour soutien un treillage (fig 14.) ; dans le cas d'une maison bien construite même les traces de la peinture murale ont pu être découvertes. Quant à la reconstruction de la maison n° 16, nous l'avons faite d'après une maison analogue reconstruite par Oelmann à Mayenne (fig 11—12. voir la note 12.). Les foyers des maisons se partagent entre plusieurs types. Dans la plupart des cas le foyer se compose de pierres placées en demi-cercle sur la terre battue (fig 12.). On faisait aussi la cuisine au foyer bien conservé de la maison n° 9, où nous avons découvert une petite grille munie de cinq ouvertures ; les établissements celtiques de Hongrie ne nous avaient fourni rien de pareil (fig 6.). En vue d'une exposition organisée par l'Institut d'Archéologie ce foyer fut déplacé et reconstruit dans une caisse de bois fabriquée à cet effet.

Les fours avaient généralement la forme d'un fer à cheval, le dos rond et une seule cavité à l'intérieur, où leurs parois étaient soigneusement bouchées avec de la boue. Les fours de potier avaient deux cavités : c'est au-dessus d'une grille d'argile percée d'un grand nombre de trous qu'on plaçait les vases à cuire. Il faut encore mentionner les meules qui représentent le type celtique d'Occident (fig 9.). Parmi les menus objets signalons quelques traces de l'industrie des métaux. Le moule d'un anneau (fig 15.) et la garniture à palmette (fig. 20.) d'une courroie qui avaient été des objets

usuels des Celtes tardifs ; on en trouve les pendants parmi les trouvailles de tous les centres celtiques. On n'a retrouvé ni d'autres objets métalliques, ni des ustensiles. En revanche, les débris de céramique sont très nombreux. Comme nous savons depuis les fouilles pratiquées par L. Nagy au Tabán et à Békásmegyer (note 1., 9. et 21.), il s'agit d'une céramique produite par les artisans locaux appartenant à une période tardive de la population celtique. Au Mont Gérard la poterie était également florissante ; ses produits représentent un niveau très élevé. Outre les plats et les vases gris, fabriqués au tour et ornés d'une décoration imprimée, nous avons retrouvé les débris d'un vase d'apparat exécuté avec un soin particulier et peint en rouge et blanc, ainsi que les restes de beaucoup de grands vases destinés à emmagasiner des céréales. Tout bien considéré, les vestiges des Eravisques témoignent d'une agriculture et d'une industrie très évoluées et d'un certain niveau des logements.

L'histoire et la vie des Eravisques ont déjà été évoquées par les archéologues hongrois (cf. Budapest története, ouvrage collectif paru en hongrois et plusieurs études à part). C'est à eux que nous devons le cadre qui est à remplir par les contributions de nos fouilles. De l'avis de ces deux auteurs, les Eravisques furent un peuple illyrien, mais ayant une culture de caractère celtique, qui s'établit près du Danube autour de l'an 70 avant notre ère et s'empara aussi des établissements anciens du Mont Gérard et du Tabán. Par suite de leurs relations avec les Bois, leur culture accuse des influences celtiques bien récentes. Après l'arrivée dans cette région leur Monnaie adopta l'étalon romain. Leur règne semble avoir duré 70 ou 80 ans. Leur héritage reflète aussi la civilisation de la population antérieure. Comme il ressort des dernières fouilles, la colonie des Eravisques fut évacuée d'une manière systématique. Tous les objets utilisables furent transportés ; on ne laissa dans les maisons abandonnées et, dans la plupart des cas, incendiées que les

les vases hors d'usage et les meules cassées. Il es à présumer que cette évacuation eût lieu par ordre des Romains. Il est probable que les Eravisques ont participé à la grande révolte des Pannoniens et des Dalmates de l'an 6 à 9 apr. J.-C. Étant donné que leur établissement situé au Mont Gérard se trouvait près de la route romaine qui longeait le Danube et de l'important passage que nous venons de mentionner, la stratégie romaine ne pouvait tolérer sur ce point une coloine fortifiée des Celtes rebelles. On les

obligea donc d'abandonner leur habitat. Cette action mit fin à l'existence d'un établissement multiséculaire, mais la civilisation des habitans expulsés survit à la dévastation artificielle et naturelle pour donner un coloris particulier à la culture romaine des environs d'Aquincum.

Reste à examiner le versant occidental du Mont St. Gérard où nous espérons découvrir les traces d'un ancien centre religieux que les Romains respectaient au même titre que le Mont Beuvray en Gaule (voir la note 43.).

ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. — *L'emplacement de l'établissement ancestral par rapport au niveau du Danube.*
 Fig. 2. — *Les endroits où l'on a découvert des trouvailles au cours des fouilles exécutées sur le versant méridional du Mont Gérard.*
 Fig. 3. — *Les restes de la maison d'habitation n° 5.*
 Fig. 4. — *La partie inférieure du fourneau n° 7.*
 Fig. 5. — *Fosse à ordures appartenant à l'endroit habité n° 2.*
 Fig. 6. — *Les restes de l'endroit habité n° 9 avec un fourneau et un foyer.*
 Fig. 7. — *L'emplacement de l'endroit habité n° 9 sur le versant de la montagne.*
 Fig. 8. — *Les traces des piliers de l'édifice rond n° 11.*
 Fig. 9—10. — *Les traces des piquets de la maison n° 16. Les restes de la maison n° 16, vus de l'est ; au premier plan, une partie du fourneau.*
 Fig. 11—12. — *Reconstruction de la maison n° 16. En bas le même édifice vue d'en haut, sans toit.*
 Fig. 13. — *L'emplacement de la maison n° 16 sur la pente de la montagne.*
 Fig. 14. — *Les masses d'argile restées des murs de la maison n° 16.*
 Fig. 15. — *Moule d'anneau retrouvé au Mont Gérard.*
 Fig. 16. — *Débris de vases d'apparat peints en rouge et blanc (fouilles de 1946—47).*
 Fig. 17. — *Foyer restauré près de la maison n° 9.*
 Fig. 18. — *Vases du début et de la fin de l'âge du fer.*
 Fig. 19. — *Fragment d'un vase d'une exécution rudimentaire et pourvu de protubérances ; on l'a retrouvé dans la fosse n° 2.*
 Fig. 20. — *Garniture de courroie à palmette.*